

ՎԱՆՈՒՀԻ ԲԱՂՄԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ Հայ բանասիրության ֆակուլտետ
Հայոց լեզվի պատմության ամբիոնի ասպիրանտ

**Ն. ԱՂՈՆՅԱՆ ԵՎ Գ. ԶԱՀՈՒԿՅԱՆԸ՝ ՀԱՅ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Ն. Աղոնց, Գ. Զահուկյան, Դ. Թրակացի, «Քերականական արվեստ», թարգմանություն, փոխադրություն, մեկնություն, հայ քերականագիտության պատմություն:

Ключевые слова и выражения: Н. Адонц, Г. Джаукян, Д. Фракийский, "Искусство грамматики", перевод, изложение, толкования, история армянской грамматики.

Key words and expressions: N. Adonts, G. Jahukyan, D. Thracian, "The Art of grammar", translation, presentation, interpretation, history of the Armenian grammar.

Հայ քերականագիտության՝ իբրև ինքնուրույն գիտակարգի սկզբնավորումը կապվում է Ն. Աղոնցի անվան հետ, ով 1915 թ. Սանկտ Պետերբուրգում տպագրում է հիմնարար մի աշխատություն՝ «Дионисий Фракийский и его армянские толкователи», որտեղ քննում է Դ. Թրակացու «Քերականական արվեստ»-ի հայերեն թարգմանություն-փոխադրությունը և նրա հայ մեկնիչների գործերը՝ V-XI դդ. ընդգրկմամբ, թեև պետք է նշել, որ Ն. Աղոնցից առաջ այդ գործում, անշուշտ, անուրանալի է նաև Գ. Ավետիքյանի, Շահան-Ջրպետի վաստակը: Գ. Զահուկյանի վկայմամբ՝ խորհրդային իշխանության շրջանում քերականական հարցերի քննության որոշ փորձեր կատարվել են Հ. Աճառյանի, Ար. Ղարիբյանի, Գ. Սևակի, Է. Աղայանի, Ս. Ղազարյանի, Ա. Սբրահամյանի և այլոց կողմից, սակայն առավել հիշատակելի է Է. Աղայանի «Հայ լեզվաբանության պատմություն» (Սկզբից մինչև մեր օրերը) աշխատանքը¹:

Ինչպես Գ. Զահուկյանն է իրավամբ նկատում, Ն. Աղոնցը աղբյուրագիտական լուրջ հետազոտություն է կատարել՝ զուգադրելով ու համեմատելով Դ. Թրակացու հույն-բյուզանդական և հայ մեկնիչների, հատկապես Դավթի աշխատությունները: Իսկ 1954թ. Գ. Զահուկյանը հրապարակում է «Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները

¹ Զահուկյան Գ., Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում, Եր., 1954, էջ 5:

հին և միջնադարյան Հայաստանում» ընդգրկուն հետազոտությունը, որը հայ քերականագիտության պատմության հիմնաքար կարելի է համարել: Գ. Ջահուկյանը նոր մեկնակետից է դիտարկել Ն. Ադոնցի վերականգնած նյութը՝ ոչ միշտ համակարծիք լինելով նրա դիտարկումներին:

Հին Հունաստանում քերականության, իբրև փիլիսոփայությունից անկախ գիտության, ծագումն ու ձևավորումը վճռորոշ դեր ունեցավ Հայաստանի համար: Հայոց քերականության զարգացման հզոր ազդակ էին 4-5-րդ դդ. Հայաստանում կատարված նշանակալից իրադարձությունները, հատկապես ինքնուրույն և թարգմանական մատենագրության ստեղծումը, որը չէր կարող գործուն հետաքրքրություն չառաջացնել լեզվաքերականական գիտելիքների նկատմամբ, հատկապես որ Հայաստանը հելլենիստական մշակույթի կրողն էր:

Ինչպես հունաբան դպրոցի հետազոտող Ա. Մուրադյանն է վկայում, Հայաստանը հելլենիստական մշակույթի ոլորտում ընդգրկվել է շատ վաղ ժամանակներից, դեռևս Ալեքսանդր Մակեդոնացու, ապա նրան հաջորդող Մելևկյանների տիրապետության ժամանակաշրջանից սկսած: Հելլենիստական մշակույթը Հայաստանում վերելք է ապրել II-I դդ. և հասել բարձր մակարդակի հատկապես Տիգրան Բ-ի ու նրա որդու՝ Արտավազդ Ա-ի ժամանակ²:

Մեր այս քննության նպատակն է՝ զուգադրել Ն. Ադոնցի և Գ. Ջահուկյանի մոտեցումներն ու գնահատականները Դ. Թրակացու երկի հայերեն թարգմանության և նրա հայ մեկնիչների գործերի վերաբերյալ:

Նախ ճշտենք քերականության ըմբռնումները Դ. Թրակացու և նրա հայ թարգմանիչների ու մեկնիչների գործերում: Դեռևս Դ. Թրակացուց առաջ և անգամ նրա օրոք հույները, քերականություն ասելով, այն չէին հասկանում, ինչ այսօր մենք: «Քերականական արվեստ» կամ «քերականություն» ասելով՝ նրանք պատկերացնում էին հին տեքստերի ուսումնասիրությունը, ավելին՝ Գ. Ջահուկյանի բնորոշմամբ՝ «քերականությունը նույնանում էր գրականության հետ՝ վերաբերելով գրավոր արտահայտված ամեն ինչի»³: Այսինքն՝ լայն առումով՝ հույների հետաքրքրության առարկան լեզուն չէր, այլ տեքստը, լեզվի ուսումնասիրությունը ծառայում էր որպես միջոց տեքստի բովանդակության և կառուցվածքի բացահայտման, և կարծում ենք, հենց այս հանգամանքը ծնունդ տվեց ֆյուսելի և թեսելի հայտնի վեճին, ըստ որի՝ անուններն իրերին

² Մուրադյան Ա., Հունաբան դպրոցը և նրա դերը հայերենի քերականական տերմինաբանության ստեղծման գործում, Ե., 1971, էջ 46:

³ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 10:

տրվում են ըստ բնության կամ ըստ դրության: Աստիճանաբար, սակայն, քերականության իմաստը նեղանում է, և քերականություն ասելով՝ սկսում են նկատի ունենալ լեզվի կառուցվածքի բոլոր կողմերի քննությունը, իսկ լեզվաբանության, որպես գիտության, ձևավորումից հետո այն դառնում է լեզվի քերականական կառուցվածքն ուսումնասիրող բաժինը՝ ներառելով ձևաբանությունն ու շարահյուսությունը:

Ն. Ադոնցը քերականագիտության ուսումնասիրությանը ձեռնամուխ եղավ, ինչպես նրա Երկերի Գ հատորի առաջաբանի հեղինակ Պ. Հովհաննիսյանն է հավաստում, Ն. Մառի պնդմամբ իր մագիստրոսական թեզի («Հայաստանը Հուստինիանոսի դարաշրջանում. քաղաքական կացությունը ըստ նախարարական կարգերի») պաշտպանությունից հետո: Ն. Ադոնցի ուսումնասիրության դերն այնքան ազդեցիկ էր հայ քերականագիտական մտքի զարգացման, ինչպես նաև հունաբան դպրոցի ուսումնասիրության գործում, որ նրա թարգմանության անհրաժեշտություն առաջացավ⁴: Ն. Ադոնցի աշխատությունն արդեն թարգմանված է «Արուեստ Դիոնիսեայ քերականի եւ հայ մեկնութիւնք նորին Դաւթի Փիլիսոփայի, Անանուն Մեկնչի, Մովսեսի Քերդողի, Ստեփանոսի Սիւնեցոյ, Համամի Արեւելցոյ եւ Գրիգորի Մագիստրոսի» վերնագրով և ընդգրկված նրա Երկերի վեցհատորյակի Գ հատորում: Երկի աննախադեպ արժեքի վկայությունն է նաև նրա ֆրանսերեն թարգմանությունը (Լուվեն, 1970): Ն. Ադոնցի աշխատանքի բացառիկ արժեքը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ նրա քննած ժամանակամիջոցը նախորդում էր տպագիր քերականությունների շրջանին, և Գ. Ջահուկյանի խոսքերով իսկ՝ վկայված էր միայն ձեռագրերով, որոնց մի մասն է կարողացել հրատարակել Ադոնցը⁵: Ն. Ադոնցից հետո ոչ մի հետազոտող Դ. Թրակացու «Քերականական արվեստ»-ի մեկնության քննական նոր բնագիր այլևս չկազմեց:

Ն. Ադոնցը գրում է. «Գիտակցելով այն վճռական դերը, որ խաղացել են քերականները հիշյալ դպրոցի (հունաբան-ընդգծումը մերն է) սկզբնավորման և զարգացման գործում, մենք ձեռնամուխ եղանք հաճախ հիշատակվող, սակայն ոչ ոքի կողմից չուսումնասիրված քերականական երկերի հետազոտությանը»⁶: Նա հաջորդիվ նկարագրում է ձեռագրերի երկարատև ու տաժանակիր պրպտումները Էջմիածնում, Վենետիկում, Վիեննայում: Այդ որոնումները նրան բերեցին այն եզրահանգման, որ

⁴ Ադոնց Ն., Երկեր, Գ, Երևան, 2008, էջ VI:

⁵ Հմմտ. Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 6:

⁶ Ադոնց Ն., նշվ. աշխ., էջ XIII:

առաջին քերականների՝ Դավթի, Մովսեսի և Ստեփանոսի հեղինակային գործերը մեզ չեն հասել՝ «որպես առանձին գործեր»։ Ձեռագրերում նրանց անունները կրող նյութերը ոչ այլ ինչ են, քան Մովսեսի «Քերականության» Ստեփանոս Սյունեցու աստվածաբանական մեկնությունները։ Փնտրվող երկերը Ն. Ադոնցին հաջողվել է գտնել Գրիգոր Մագիստրոսի, Հովհաննես Երզնկացու և Եսայի Նշեցու քերականական բանաքաղների կազմում։ Հաջորդ քայլը եղել է այդ բանաքաղների համեմատությունը, ապա հույն մատենագրության մեջ առկա նմանատիպ «լուծմունք-մեկնությունների (scholia)» հետ զուգադրահամեմատական քննությունը⁷։ Գ. Ջահուկյանը շարունակեց Ն. Ադոնցի գործը՝ կանգ չառնելով 11-րդ դարի վրա՝ ներկայացնելով քերականության 12-15-րդ դդ. մեկնիչների՝ Արիստակեսի, Գևորգ Սկևռացու, Վարդան Արևելցու, Հովհաննես Երզնկացու, Եսայի Նշեցու, Հովհաննես Քոնեցու, Գրիգոր Տաթևացու, Առաքել Սյունեցու հայացքները։

Գ. Ջահուկյանը, որքան էլ արժևորել է Ն. Ադոնցի աշխատանքը, այդուհանդերձ վերապահում ուներ նրա քննության մեկնակետի վերաբերյալ՝ նրան համարելով բանասիրական մոտեցման կրող։ Ընդ որում, այս «բանասիրական» բնորոշումն ունի բացասական երանգ, այսինքն՝ անուղղակիորեն թերություն է համարվել։ «Դժբախտաբար Ադոնցը մի կողմից՝ տեքստերին մոտեցել է միայն բանասիրական տեսանկյունից՝ դրանք համարելով հունաբան դպրոցի հարցերի պարզաբանման մի միջոց, մյուս կողմից՝ ունեցել է որոշ կանխակալ կարծիք՝ փաստորեն հանգելով ամեն մի ինքնուրույնության ժխտման»⁸։

Ինչ պատճառներով է Գ. Ջահուկյանը հանգում այս պնդմանը։ Նախ հիշենք, որ Դ. Թրակացու օրոք գերակա էր քերականական արվեստին զուտ բանասիրական մոտեցում, որի մասին խոսում է հենց ինքը՝ Գ. Ջահուկյանը⁹, ավելին՝ Ա. Մուրադյանն այս առթիվ գրում է. «Քերականության առաջացման հիմքը հանդիսացել է հին տեքստերի բանասիրական ուսումնասիրությունը, որը մեծապես նպաստել է լեզվի բազմակողմանի քննությանը»¹⁰, ուստի Ն. Ադոնցի բանասիրական մոտեցումը քննադատելը, կարծում ենք, արդեն «կանխակալ կարծիքի» դրսևորում է։ Գ. Ջահուկյանը գրում է, որ այդ ժամանակ քերականությունը ասելով՝ հասկանում էին գրականությունը, գրավոր ամեն ինչը, թեև

⁷ Ադոնց Ն., նշվ. աշխ., էջ XIII-XIV:

⁸ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ. էջ 4-5:

⁹ Հմմտ. Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 22:

¹⁰ Մուրադյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 52:

լեզվական հարցերի քննությանն ավելի մեծ տեղ էին հատկացնում, հատկապես՝ հնչյունաբանությանն ու ձևաբանությանը¹¹, ուստի նյութի հանդեպ ունեցած բանասիրական մոտեցումը դառնում է պարտադիր, իսկ առանց հունաբան դպրոցի կատարած աշխատանքի բացահայտման՝ անհնար է ներկայացնել հայ քերականագիտության սկզբնավորումը: Ա. Մուրադյանն արձանագրում է. «Հենվելով Փիլոնի երկերի և Թրակագու Քերականության թարգմանությունների լեզվի նմանության վրա, Ադոնցը ենթադրում է, որ հավանաբար առաջին քերականներն էլ եղել են այս դպրոցի հիմնադիրները, հետևաբար քերականական աշխատությունների ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա բացահայտելու այս դպրոցի նկարագիրը...»¹²: Ուսումնասիրել Դ. Թրակագու քերականությունը և նրա հայ մեկնիչների գործերը, չխոսել հունաբան դպրոցի մասին, չփորձել բացահայտել նրա էությունն ու գտնել նրա հետքերը հայ քերականագիտության մեջ, կամ դա անել ոչ բանասիրական դիտանկյունից, պարզապես հնարավոր չէր լինի: Մեր համոզմամբ՝ Գ. Ջահուկյանը ևս բանասիրական մոտեցում ունի հայ քերականագիտության պատմությանը: Եթե անդրադառնանք նրա քննադատության երկրորդ հատվածին, ըստ որի՝ Ն. Ադոնցը «կանխակալ կարծիք ունի» և հակված է «ամեն մի ինքնուրույնության ժխտման», ապա կնկատենք, որ այս կարծիքն առաջ է եկել Դ. Թրակագու քերականության թարգմանչի անձի բացահայտման փորձերի ընթացքում:

Գ. Ջահուկյանը փաստում է, որ ավանդական կարծիքով՝ թարգմանության հեղինակն է Դավիթ Փիլիսոփան, որին վերագրվում է նաև մի մեկնություն: Ըստ այլ վարկածների՝ թարգմանության հեղինակ է մի դեպքում Մովսեսը, մյուս դեպքում՝ Ստեփանոս Սյունեցին: Գ. Ջահուկյանը նշում է, որ Ն. Ադոնցը տարբերում է Դավիթ Փիլիսոփային կամ «Սահմանք»-ի թարգմանչին ինչպես Թրակագու երկի թարգմանչից, այնպես էլ նրա մեկնիչից այն փաստի հիման վրա, թե «Սահմանք»-ում հունարեն *χατάληψις* բառը թարգմանված է որպես «հասողություն»՝ «հասկանալ» բայից բխած, իսկ Դ. Թրակագու թարգմանության մեջ այն արդեն թարգմանվել է որպես «թողումն»՝ «թողնել» բայից: Ն. Ադոնցն այս տարբերակումից եզրակացնում է, թե միևնույն անձը նույն բառը տարբեր կերպ չէր թարգմանի: Ըստ նրա՝ բառի երկակի թարգմանությունը թույլատրում է երեք հեղինակի գոյություն. մեկը թարգմանել է «Սահմանք»-ը, մյուսը՝ Թրակագուն, իսկ երրորդը նա է, որը Դիոնիսիոսի մեկնության մեջ օգտվում է նշված բառի անճիշտ

¹¹ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 24:

¹² Մուրադյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 39:

թարգմանությունից: Ն. Ադոնցի երկրորդ փաստարկով՝ առաջին երկու հեղինակները ճարտասանությունը բաժանում են երեք տեսակի, ըստ որում, եթե մեկնիչը հավանություն է տալիս դրան, «Մահմանք»-ի թարգմանիչն այն «բարվոք» չի համարում¹³: Գ. Ջահուկյանը սրա վերաբերյալ գրում է. «Առաջին հայացքից հիմնավոր թվացող այս փաստարկները խարխվում են, եթե մենք նկատի ենք առնում մի շարք այլ հանգամանքներ. նախ Ն. Ադոնցը քննվող հեղինակներին դիտում է ոչ իբրև այնպիսի մարդկանց, որոնք կարող են փոխել իրենց հայացքները, որոշ բաներ մոռանալ, որոշ ընդունված բաներ անփոփոխ թողնել և այլն, այլ իբրև այնպիսի անձնավորությունների, որոնք ունեն քարացած, երբեք չփոխվող հայացքներ, ոչ մի լեզվական վրիպում թույլ չեն տալիս»¹⁴: Մեր կարծիքով, Ն. Ադոնցի պնդումը հիմնավոր է: Նրա երկու հիմնափաստարկներին գումարենք նաև թարգմանության կասկածահարույց տարբեր ձեռագրերը, տարբեր մոտեցումները, որոնք լրացուցիչ վկայում են երկու, անգամ՝ երեք թարգմանիչների աշխատանքի: Ինչպես Ն. Ադոնցի և Գ. Ջահուկյանի մեջբերումներն են վկայում, մի կողմից տեսնում ենք երկի «կուրորեն նմանվող» թարգմանություն, երկի «ստրկական ընդօրինակում», մյուս կողմից՝ ինքնակա, ազատ թարգմանություն, իսկ երրորդ կողմից՝ սահմանումների մանրամասն մեկնություններ: Այս առնչությամբ խիստ ուշագրավ է Ա. Բագրատունու կողմից հունաբան դպրոցի երկերի խմբավորումն ըստ անհասկանալիության աստիճանի: Նա տարբերակում է երկերի երեք խումբ, և հայերեն ոճի հստակության ջատագովներին զգուշացնում է մյուս երկու խմբերի հունաբան մատենագիրներից, որոնց անվանում է «հոռմըցած հեղինակներ»¹⁵: Կարծում ենք՝ Ա. Բագրատունու կողմից երկերը հենց երեք խմբերի բաժանելը պատահական չէ, ավելին՝ անուղղակի ապացույցն է Դ. Թրակացու երկի երեք թարգմանիչների:

Հայ թարգմանիչը հունարենի հինգ հոլովի դիմաց բերում է վեցը՝ ավելացնելով առաքականը, որը, ըստ Ն. Ադոնցի, կասկածահարույց է, և Գ. Ջահուկյանը այս տեսակետը ևս կանխակալ վերաբերմունքի հետևանք է համարում: Ն. Ադոնցը գրում է. «Բնագրին այդքան ստրկական հավատարմության պայմաններում հայերենում օտար տարրի երևան գալը կարող է արդարացիորեն կասկած ծնել...»¹⁶: Այս նախադասությունը Գ. Ջահուկյանին առիթ է տվել կարծելու, որ Ն. Ադոնցը թարգմանությունը

¹³ Հմմտ. Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 54:

¹⁴ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 54:

¹⁵ Հմմտ. Մուրադյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 60:

¹⁶ Հմմտ. Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 67:

«ստրկական ընդօրինակում» է համարում: Գ. Ջահուկյանը եզրակացնում է. «Նախ, ինչպես նշվել է, նա ունի այն կարծիքը, թե թարգմանությունը ներկայացնում է բնագրի ստրկական ընդօրինակում, և ելնելով այս կանխակալ կարծիքից՝ կասկածի տակ է առնում ամեն մի ինքնուրույնություն»¹⁷: Պետք է նկատել, սակայն, որ հավատարմությունն ու ընդօրինակումը տարբեր իրողություններ են: Բացի դրանից՝ Ն. Ադոնցը գալիս է այն եզրակացության, որ «թարգմանության միօրինակությունը կապված է ոչ թե թարգմանչի անձնավորության, այլ տվյալ դպրոցի կողմից ընդունված թարգմանական արվեստի առանձնահատկությունների հետ»¹⁸: Իսկ այն, որ Ն. Ադոնցը վերը մեջբերված իր խոսքերից հետո գրում է, թե առաքական հոլովի հավելումը հավանաբար թյուրիմացություն է, և հնարավոր է՝ այն վերաբերում է նախորդ պարբերությանը, ապացուցում է, որ Ն. Ադոնցը չի ժխտում լեզվական վրիպակների հնարավորությունը թարգմանչի գործում և կասկածի տակ չի առնում ամեն մի ինքնուրույնություն: Ի տարբերություն Ն. Ադոնցի՝ Գ. Ջահուկյանը վեցերորդ հոլովի ավելացումը համարում է ոչ թե աղավաղության արդյունք, այլ թարգմանչի կողմից գիտակցված հավելում: Ըստ նրա՝ Դավիթը, լինելով թարգմանիչ, միաժամանակ ունի այդ հոլովի հիմնավորումը իր մեկնության մեջ: Գ. Ջահուկյանը գրում է. «Այն հանգամանքը, որ այդ մեկնությունը չի բացահայտում հոլովի գլխավոր կիրառական նշանակությունը, չի կարող նրա պատահականության ապացույց լինել: Դավթի՝ մյուս հոլովների բացատրությունները ևս չի կարելի դիտել որպես այդ հոլովների կիրառական գլխավոր նշանակությունները ճիշտ ըմբռնող սահմանումներ, նրանք նույնպես ներկայացնում են հոլովների անունների և ոչ թե հոլովների ֆունկցիայի բացատրություններ»¹⁹: Այստեղ չենք կարող համաձայնել Գ. Ջահուկյանին, որովհետև հոլովը, իբրև քերականական կարգ, ձևի ու բովանդակության միաձուլում է, մյուս կողմից Դավթի (քանի որ Գ. Ջահուկյանը նրան էր թարգմանիչ համարում)՝ հոլովների սահմանումները ոչ միայն նրանց անունների, այլև գործառույթների բացատրություններ են: Հապացույց՝ առաքականի սահմանումը՝ «Եւ ցուցական իսկ առաքականդ ըստ երկուց դիմացյորժամ առաքիցի ոք ուրեք յումեքէ զհեռաւորն նշանաւոր Բանիւ ցուցանել եւ զմատաւորն եւ որ երեւին տեսութեամբն» (Ն. Ադոնց, Երկեր, Գ, էջ 107):

¹⁷ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 68:

¹⁸ Մուրադյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 68:

¹⁹ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 55:

Այսինքն՝ Գ. Ջահուկյանը, այդ հավելումները գիտակցված համարելով, ի վերջո համաձայնում է Ն. Ադոնցի «ստրկական հավատարմություն» բնորոշմանը: Այս դիրքից հետևողական լինելու դեպքում Գ. Ջահուկյանը այս աշխատանքը ոչ թե փոխադրություն, այլ ազատ թարգմանություն պիտի համարեր, քանի որ փոխադրությունը հավելումներ չի ենթադրում, իսկ թարգմանությունը կարող է դրանք պարունակել, թեև չափավոր: Թարգմանիչը երբեմն զանց է առնում այդ հանգամանքը՝ իր երկը իբրև ազատ թարգմանության նմուշ ներկայացնելով:

Գ. Ջահուկյանն իր աշխատության մեջ որպես առանձին ենթավերնագիր ներկայացնում է թարգմանչի կողմից կատարված փոփոխությունները, փոփոխություններ, որոնք անշուշտ նկատել է նաև Ն. Ադոնցը, բայց որոնք «կասկածի տակ չի առել»: Միայն առաքական հոլովի հարցում Ն. Ադոնցի բացասական կարծիք հայտնելը Գ. Ջահուկյանին հիմք չի տալիս պնդելու, թե նա մերժում է ամեն մի ինքնուրույնություն՝ կանխակալ վերաբերմունք դրսևորելով: Կանխակալ վերաբերմունքի դեպքում Ն. Ադոնցը կմերժեր ի թիվս զանազան հավելումների, դիցուք, խոսքի մասերի թվի ավելացումը ևս: Չէ որ հունարենի 18 նախադրությունների դիմաց 50-ի ներկայացումը ակնհայտ վրիպում է, հատկապես որ ինքը՝ Գ. Ջահուկյանն է նշում՝ նախադրության սահմանումը հույների մոտ վերաբերում է ինչպես նախադրություններին, այնպես էլ նախածանցներին, և եթե դա բնական էր հույների համար, ապա հայ թարգմանչի ներկայացրած 50 նախադրություններից ոչ բոլորն են այդպիսին, ավելին՝ «Կան այնպիսիները, որոնք ոչ մի տեղ որպես նախադրություն կամ նախածանց չեն գործածվել և հավանաբար արհեստական ստուգաբանության արդյունք են...»²⁰:

Գ. Ջահուկյանը քանիցս ընդգծում է հունաբան դպրոցի ներկայացուցիչների՝ հունարենի կանոններին կուրորեն ենթարկվելը՝ վերջնականապես համաձայնելով Ն. Ադոնցին: Նա գրում է. «Իհարկե, հունաբան դպրոցը, խոշոր դեր կատարելով հայ գիտա-փիլիսոփայական տերմինաբանության ստեղծման համար, ունեցավ և ծայրահեղություններ, որոնք արտահայտվեցին որոշ ավելորդ տերմիններ, բազմաթիվ քերականական արհեստական ձևեր ստեղծելու և երբեմն հունարենին կուրորեն նմանվելու մեջ...»²¹:

Ի լրացումն հունաբան դպրոցի պատկերի՝ նշենք, որ հունաբան հայերենի արհեստական, հայերենի ոգուն խորթ նորամուծությունները

²⁰ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 74:

²¹ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 48:

բանասերներից շատերին առիթ են տվել պնդելու, թե հունաբան հայերենը գրաբարի աղավաղումն է: Այս դիտանկյունից, սակայն, չի կարելի անտեսել հունաբան հայերենի դրական ազդեցությունը, և Ա. Մուրադյանն իր գնահատման հարցում հաստատ չէր սխալվում՝ հունաբան դպրոցը իր արժանիքներով ու թերություններով հանդերձ դիտելով որպես իր ժամանակի կենսական պահանջները բավարարող, ուստի այդ տեսակետից որոշ իմաստով անխուսափելի և առաջադիմական մի երևույթ, որը բացառիկ դեր է կատարել հայ ժողովրդի մտավոր ու հոգեկան մշակույթի ձևավորման մեջ ոչ միայն V-VII, այլև միջին դարերում²²:

Գ. Ջահուկյանը, Ն. Ադոնցի հետ սկզբում տարակարծիք լինելով հանդերձ, արժևորում է նրա գործը՝ գրելով. «Նրա գործը հայ քերականության պատմության սկզբնական շրջանի համար մի կարևոր աղբյուր է և մեծ դյուրություն է ընձեռում այդ մասնաճյուղով զբաղվողներին»²³: Մեր կողմից պիտի նաև հավաստենք, որ եթե Ն. Ադոնցը փաստերի արձանագրողն է, զգուշավոր հետազոտող, ապա Գ. Ջահուկյանը, փաստերն արձանագրելուց զատ, մեկնաբանում է դրանք մանրամասնությամբ, ավելի շատ քննադատում, քան պաշտպանում է թարգմանչին:

Ի վերջո, Դ. Թրակացու քերականության թարգմանությունն ի՞նչ հանգամանքների ծնունդ էր: Գ. Ջահուկյանը, անդրադառնալով մինչ այդ թարգմանությունը եղած մեր քերականության վիճակին, այն ներկայացնում է այսպես. «1. Այս շրջանի հեղինակների մոտ չկան քերականական սխտեմատիկ գիտելիքներ և միասնական քերականական տերմիններ... Չկա լեզվական տերմինների, այլև լեզվական ըմբռնումների միօրինակություն:

2. Այս շրջանի հեղինակները գերադասում են կամ նույնությամբ փոխ առնել հունական և ասորական լեզվական տերմինները, կամ տալ դրանց ոչ բառացի թարգմանությունը, մինչդեռ, ինչպես կտեսնենք, հունաբան հեղինակները որոշակի սկզբունքով ընդօրինակում, պատճենում են հունարեն տերմինները...»²⁴:

Եվ վերջապես, Գ. Ջահուկյանը արձանագրում է, որ հայ գրականությունն իր զարգացման բուռն վերելքի շրջանում չէր կարող առաջ գնալ առանց քերականության, որը դիտվում էր որպես գրական յուրաքանչյուր աշխատանքի անհրաժեշտ նախապայման: Քերականական

²² Հմմտ. Մուրադյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 13:

²³ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 5:

²⁴ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 41:

տեղեկությունների կարիքը զգացվում էր նաև եկեղեցու առօրյա կյանքում, հատկապես, ինչպես Գ. Ջահուկյանն է արձանագրում, գրերի գյուտից հետո:

Իբրև ամփոփում՝ նկատենք՝

Ա) Դ. Թրակացու քերականության թարգմանումն ինքնանպատակ չէր, այլ պարզ անհրաժեշտություն՝ հասարակական-մշակութային կյանքի պահանջներից բխող:

Բ) Թարգմանության քննությունը, նախ կատարվելով Ն. Ադոնցի, ապա Գ. Ջահուկյանի կողմից, դեռևս ուսումնասիրման և առավել հստակ բնութագրման կարիք ունի:

Գ) Ն. Ադոնցի աշխատության արժեքն ավելի է մեծանում, երբ նկատի ենք ունենում, որ այն վերականգնվել է ձեռագրերի հիման վրա, որոնց մի մասն այդպես էլ անտիպ է մնացել:

Դ) Գ. Ջահուկյանը, որ քննադատում էր Ն. Ադոնցին թարգմանությունը «ստրկական ընդօրինակում» համարելու պատճառով, վերջում, ըստ էության, համաձայնում է նրան, քանի որ «կուրորեն հավատալով» թարգմանելն արդեն «ստրկական ընդօրինակում» է, բայց դարձյալ պետք է շեշտենք, որ Ն. Ադոնցը «ստրկական ընդօրինակման» մասին չի խոսում, այլ «ստրկական հավատարմության» այդու չբացառելով թարգմանչի կողմից լեզվական վրիպումները:

Ե) Դ. Թրակացու «Քերականական արվեստ»-ի քննությունն այլ մոտեցում չի կարող ենթադրել, քան բանասիրականը:

Ձ) Կանխակալ կարծիքի դեպքում Ն. Ադոնցը կքննադատեր թարգմանչի ծայրահեղական հավելումները, որոնք հաճախ ոչ մի առնչություն չունեն մեր լեզվի հետ:

Է) Գ. Ջահուկյանն իր երկում բոլոր մանրամասնություններով ի ցույց է դնում այն բոլոր փոփոխությունները, որոնք կատարել է թարգմանիչը, և արտահայտում է իր կարծիքը դրանց վերաբերյալ՝ հաճախ մերժողական:

Ը) Բոլոր փոփոխությունները, որ մատնացույց է անում Գ. Ջահուկյանը, հավելումներ են, այսինքն՝ թարգմանիչը ոչ մի բան չի պակասեցրել, հակառակը, լրացրել է: Այստեղ մենք առավել հակված ենք տեսնելու ոչ թե պարզ թյուրիմացություն կամ անհետևողականություն՝ թարգմանչի կողմից, այլ հայոց լեզուն ավելի հարուստ և գունեղ ներկայացնելու ձգտում:

Թ) Այս երկն իր պարունակած բազմաթիվ հավելումների պատճառով ոչ թե փոխադրություն, այլ ազատ թարգմանություն պետք է համարել:

Ժ) Գ. Ջահուկյանը հին շրջանի քերականության նկատմամբ բանասիրական մոտեցում ունի. Դ. Թրակացու քերականության սահմանումը՝ որպես «գրողների և պատմաբանների մոտ ամենից ավելի հաճախ հանդիպած փորձական իմացություն, «հմտություն», էմպիրիա», Գ. Ջահուկյանը մեկնաբանում է իբրև «գեղարվեստական երկերը կարդալու հիմնական

կանոններ»։ Նա գրում է. «Եթե հին քերականներն զբաղված էին հին տեքստերի և գլխավորապես Հոմերոսի մեկնությամբ, ապա Դիոնիսիոսը ձգտում է տալ ընդհանրապես գեղարվեստական երկերը կարդալու հիմնական կանոնները» (Գ. Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 21)։

Ի) Դ. Թրակացու երկն այն գործերից է, որ հարատև քննարկումների նյութ կարող է դառնալ՝ ամեն անգամ նոր բացահայտումներ ու նոր կարծիքներ առաջադրելով։ Դրա ապացույցն այնպիսի խոշոր գիտնականների հաճախ իրարամբժ հայացքներն են, ինչպիսիք են Ն. Ադոնցն ու Գ. Ջահուկյանը։

Լ) Հունաբան դպրոցի առաջացումն իր դրական ու բացասական կողմերով հանդերձ՝ պատահական երևույթ չէր, այլ հայ-հունական քաղաքական, տնտեսական, մշակութային հարաբերությունների ինքնատիպ շարունակությունը։

Վանուհի Բաղմանյան

Ն. Ադոնցը և Գ. Ջահուկյանը հայ քերականագիտության պատմության հիմնադիրներ Ամփոփում

Այս աշխատանքի նպատակը Ն. Ադոնցի և Գ. Ջահուկյանի՝ Դ. Թրակացու «Քերականական արվեստ»-ի հայերեն թարգմանության և մեկնության վերաբերյալ հայացքների զուգադրումն է։ Ն. Ադոնցը հայ քերականական երկերի մեկնությունների առաջին ուսումնասիրողն ու համակարգողն է։ «Դ. Թրակացին և նրա հայ մեկնիչները» աշխատության մեջ նա գնահատում է այդ աշխատանքները՝ հունարեն բնագրերի համեմատության մեջ։ 1954 թ. Գ. Ջահուկյանը շարունակեց Ն. Ադոնցի սկսած գործը՝ գրելով հայ քերականագիտության պատմությունը՝ «Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում», որտեղ համաձայնելով և երբեմն հակադարձելով Ադոնցին՝ նա նոր գնահատական է տալիս միջնադարյան քերականական աշխատություններին։ Այսպիսով, Ն. Ադոնցը և Գ. Ջահուկյանն իրավամբ դարձան հայ քերականագիտության պատմության հիմնադիրները։

Вануи Багманян

Н. Адонц и Г. Джаукян – основатели истории армянской грамматики

Резюме

Цель данного исследования - сопоставления взглядов Н Адонца и Г. Джаукяна о переводе и толкований работы Д. Фракийского «Искусство грамматики» на армянском языке. Н. Адонц был первым исследователем и составителем подлинников армянских грамматических трудов. Он в 1915 г.

составил и опубликовал сборник первых армянских грамматических трудов: "Дионисий Фракийский и его армянские толкователи", где оценил эти работы в сравнении с их греческими аналогами. Г. Джаукян в 1954 г. продолжил и развил начатое Адонцем дело, написав историю армянской грамматики: «Грамматические и орфографические труды в древней и средневековой Армении», где соглашаясь и дискутируя с Адонцем, он дает новые оценки армянским средневековым грамматическим работам. Таким образом Н. Адонц и Г. Джаукян по праву стали основателями истории армянской грамматики.

Vanuhy Baghmanyan

N. Adonts and G. Jahukyan founding the history of the Armenian grammar

Summary

The purpose of this study - comparing the views of N. Adonts and G. Djahukian the translation and interpretation of the work of D. Thracian "The Art of grammar" in the Armenian language. N. Adonts was the first researcher and compiler of original works of the Armenian grammar. It was in 1915 and published a collection of the first Armenian grammar works: "Dionysius Thrax and his Armenian interpreters " where they praised the work compared with their Greek counterparts. G. Jahukyan in 1954 continued and developed the work started by Adonts, writing the history of the Armenian grammar: "Grammar and spelling works in ancient and medieval Armenia", where debating and agreeing with Adonts, it provides new estimates of the Armenian medieval grammatical works. Thus N. Adonts and G. Jahukyan actually became the founders of the history of the Armenian grammar.